



ISSN 0235 – 3490



АРХЕОЛОГІЯ

ПУБЛІКАЦІЇ АРХЕОЛОГІЧНИХ
МАТЕРІАЛІВ

НОВІ ВІДКРИТТЯ
І ЗНАХІДКИ

СТАТТІ

РЕЦЕНЗІЇ

ХРОНІКА

ПАМ'ЯТЬ

АРХЕОЛОГІЇ

ДИСКУСІЇ

АРХЕОЛОГІЯ

ЗА РУБЕЖЕМ

ОХОРОНА ПАМ'ЯТОК
АРХЕОЛОГІЇ



1•2004

У журналі вміщено статті з проблем давньої історії та археології від первісності до середньовіччя, публікації нових матеріалів і результатів досліджень пам'яток на території України та за рубежом, біографічні матеріали, рецензії та хроніку.

Для археологів, істориків, краєзнавців, учителів історії, студентів історичних факультетів, усіх, хто цікавиться давньою історією України.

В журнале помещены статьи по проблемам древней истории и археологии от первобытности до средневековья, публикации новых материалов и результатов исследований памятников на территории Украины и за рубежом, биографические материалы, рецензии и хроника.

Для археологов, историков, краеведов, учителей истории, студентов исторических факультетов, всех, кто интересуется древней историей Украины.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Адреса редакції

04210 Київ—210,
просп. Героїв Сталінграда, 12
Телефон 418-91-38
E-mail: editor@iananu.kiev.ua

П.П. ТОЛОЧКО (головний редактор),
В.Д. БАРАН, К.П. БУНЯТЯН, І.С. ВІНОКУР,
Н.О. ГАВРИЛЮК, М.І. ГЛАДКИХ, А.А. ЗАЛІЗ-
НЯК, В.М. ЗУБАР (відповідальний секретар),
Г.Ю. ІВАКІН (заступник головного редактора),
Д.Н. КОЗАК, С.Д. КРИЖИЦЬКИЙ, В.К. МІХЕ-
ЄВ, О.П. МОЦЯ, В.В. ОТРОЩЕНКО, С.А. СКО-
РИЙ, В.Н. СТАНКО, Р.В. ТЕРПИЛОВСЬКИЙ,
Г.М. ТОЩЕВ, В.М. ЦИГИЛИК, Є.В. ЧЕРНЕНКО

Друкується за постановою
редакційної колегії журналу
Редактори *О.І. Калашикова,*
О.А. Петриченко

Технічний редактор
Т.М. Шендерович

Коректор
І.В. Ревчук

Комп'ютерна верстка
А.О. Шевченка

Здано до набору 27.12.2003. Підписано до друку
14.04.2004. Формат 70 × 108/16. Папір офсетний
№ 1. Гарнітура Таймс. Друк офсетний. Ум - друк
арк. 15,40. Обл.-вид. арк. 18,07. Тираж 700
прим. Зам. 1059.

Оригінал-макет виготовлено та тираж видруковано
Видавничим домом «Академперіодика», 01004
Київ, вул. Терещенківська, 4

COMMUNAL BURIAL OF TSHINETS
CULTURE ON THE GORYN RIVER

This work is devoted to investigation of a burial mound located near Netishin city (Slavuta Region, Rovno Oblast). Two conjugated graves were discovered inside the mound. A male and a female buried in each of them were juxtaposed heads to feet in crouched position. Numerous grave assemblage unearthed included a gold ring, bronze bracelets, pin, diadem, beads, spearhead and flint arrowheads. The mound itself substantially differs from the regular burial-mounds. It contained a massive ash layer with impregnations of coal, a lot of ceramic fragments, animal bones and stone fragments. The characteristics indicated liken the Netishin mound to the Belogrudovka type «ash-mounds». Possibly, the Netishin burial should be considered among and together with these peculiar cult monuments.

М.В. Любичев, В.В. Скирда, С.А. Усанов

**ЗАЛІЗНІ РЕЧІ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ
КУЛЬТУРИ З МУЗЕЮ АРХЕОЛОГІЇ
ТА ЕТНОГРАФІЇ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ**

До наукового обігу введено нові черняхівські речі, що є ще одним внеском у вивчення господарства та військової справи цієї культурної спільності.

Восени 2002 р. під час перевірки фондів Музею археології та етнографії Слобідської України при Харківському національному університеті ім. В.Н. Каразіна було знайдено дві залізні речі черняхівської культури, публікація яких, безумовно, збагатить наші знання про землеробство та озброєність племен цієї спільності. Ідеться про бойову сокиру та наральник.

Бойова провущна залізна сокира з поселення Оболонь 5 (рис. 1, 2) виділяється великими розмірами. Її загальна довжина 20,7 см; найбільша ширина леза 5,5 см; розмір отвору — 5 × 3,2 см, обуху прямокутної форми — 4,4 × 3,5 см. Виріб має прямий край і асиметрично розширене лезо. Б.В. Магомедов і М.С. Левада налічують 24 знахідки таких сокир в ареалі черняхівської культури (рис. 2)¹. Вони належать до типу Беме II, або «Компанійці», і були розповсюджені серед європейських варварських племен. Великі розміри нашого екземпляра свідчать на користь його використання як ударної, а не металеві («франциска») зброї. З карти поширення цих сокир видно, що скупчення їх спостерігаються в Румунії, Молдові, а також у Середньому та Нижньому Подніпров'ї, чотири екземпляри походять з Дніпровського Лівобережжя (Хлопків 2. Компанійці, Латишівка, Краснопілля) (рис. 2). Територіально найближчою є знахідка з Краснопілля² (р. Сироватка — Псел — Дніпро), за 220 км на північний захід від нашої знахідки. За зовнішнім виглядом сокира з Оболоні 5 є ближчою до виробів з Краснопілля³, Великої Вільшанки⁴. Це зумовлено досить нешироким лезом порівняно з сокирами, наприклад, із Фінтинеле, Книшівки, Латишівки, Будешт, Петроас⁵.

Поселення Оболонь 5, на поверхні якого знайдено сокиру, нині розташоване в межах м. Ізюм. Пам'ятку виявлено розвідками О.Г. Дяченко в середині 1970-х років. Проте фахівець визначає селище як пенківське⁶. Цілком зрозуміло, що в носіїв пенківської культури подібних сокир не існувало. Сама пам'ятка віддалена від кордону ареалу черняхівської культури, який проходить за лінією Чугуїв — Зміїв — Нова Водолага — Карлівка, на 80—100 км. Подібна сокира була знайдена в пізньосарматському підкурганному похованні № 11 біля Нижньої Дуванки (річки Красна — Сіверський Донець). Її параметри: довжина —

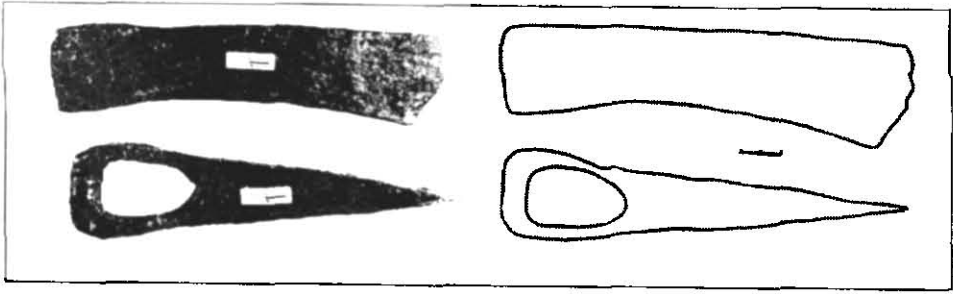


Рис. 1. Бойова сокира з поселення Оболонь 5 (м. Ізюм)

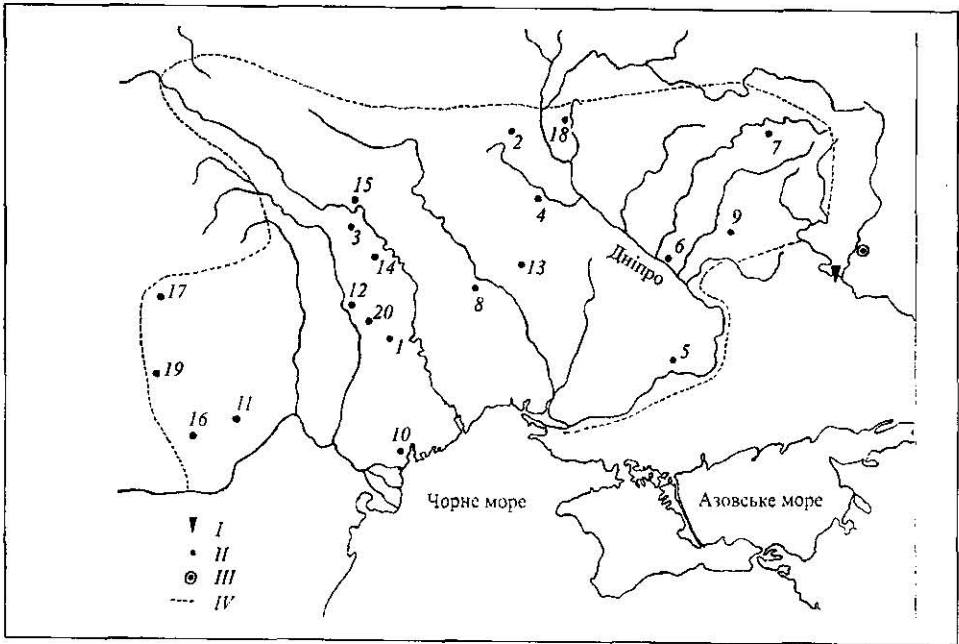


Рис. 2. Схема розміщення знахідок бойової сокири біля м. Ізюм і подібних виробів в ареалі черняхівської культури: I — місце знахідки на поселенні Оболонь 5; II — знахідки в ареалі черняхівської культури: 1 — Будешти; 2 — Велика Вільшанка; 3 — Голяни; 4 — Журавка; 5 — Капулівка; 6 — Компанійш; 7 — Краснопілля I; 8 — Кринички; 9 — Латишівка; 10 — Нерушай; 11 — Петроаселе; 12 — Русяни 4; 13 — Рижавка; 14 — Собарь; 15 — Теремці; 16 — Тиргшор; 17 — Фінтинелс; 18 — Хлопків 2; 19 — Чнумбруд; 20 — Яблona 4. за Б.В. Магомедовим і М.Є. Левадою; III — знахідка бойової сокири в пізньосарматському похованні № 11 Нижньої Дуванки; IV — межі ареалу черняхівської культури

16,2 см, ширина — 3,9 см, діаметр втулки — 4,1 см⁷. Верхній її край був більше вигнутий. Це поховання знаходиться за 90—95 км на північний схід від Оболоні 5.

Деякі фахівці зазначають, що сокири як бойову зброю сармати майже не використовували⁸. Їх навіть не згадують у загальних оглядах пізньосарматського озброєння⁹. Пізньосарматське поховання з Нижньої Дуванки, подібно до комплексу з Воронцовки, належало сарматам-танаїтам. Останнє датовано 375/380—420/430 рр.¹⁰. Імовірно, знахідка з Оболоні 5 теж належала сарматам-танаїтам, які поряд з гуннами брали участь у розгромі держави Германаріха в останній чверті IV ст. До того ж спостерігається симбіоз військових традицій германського та сарматського населення в черняхівській спільності¹¹. Ці сокири використовували черняхівське населення і сусідні пізньосарматські племена, які не увійшли до складу черняхівського політичного об'єднання.

Можливе й ще одне пояснення знахідки бойової сокири в цьому місті. Частина германського населення в III—IV ст. досягла Приазов'я та гирла Дону. Матеріали з розкопок Танаїсу та сільських поселень Нижнього Подоння — Приазов'я дають змогу припускати присутність тут компоненту носіїв черняхівської культури¹². Сокира могла залишитися внаслідок проходження загону германців

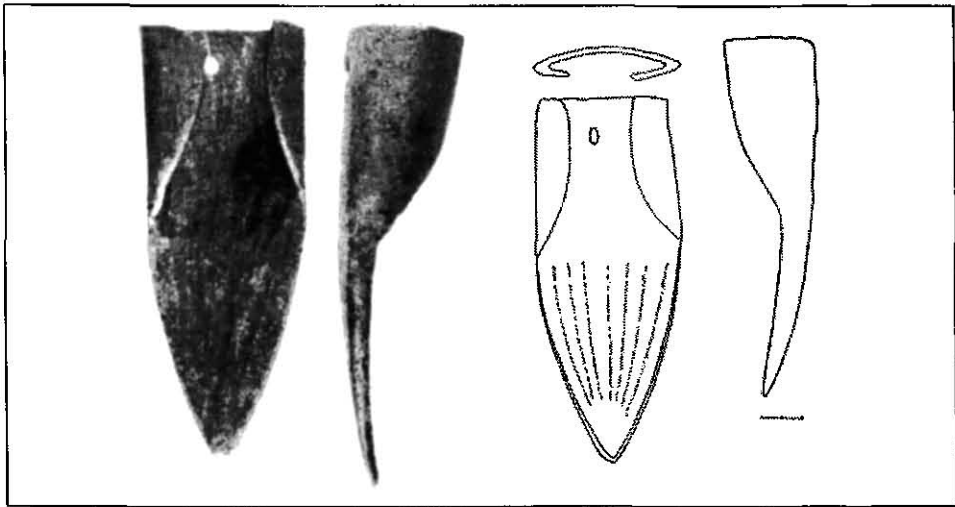


Рис. 3. Наральник з поселення Коломак

уздовж Сіверського Дінця в напрямку Танаїсу. На користь цієї гіпотези свідчить ще одна обставина — знахідка бронзової фібули з високим приймачем, багато прикрашеної дротяними кільцями групи 18 серії 3 варіанта Б за А.К. Амброзом біля Петровського¹³. Населений пункт знаходиться за 25 км від м. Ізюм. Такі фібули наближаються до варіанта «Monstruozo» і пов'язуються з германськими племенами¹⁴.

На поверхні селища біля Коломака (річки Коломак — Ворскла — Дніпро) було знайдено вузьколопатекий симетричний залізний наральник (рис. 3). Виріб має загальну довжину 18,4 см, довжину втулки 7 см, середню ширину втулки 6,7 см, найбільшу ширину наконечника 6,8 см, діаметр отвору на втулці 0,8 см. Наральник за типологією Ю.О. Краснова належить до типу ІВ1 — помірно заострений із втулкою, яка розширюється до тильної частини. Найбільшу ширину лопать має у верхній частині і незначно перевищує середню ширину втулки¹⁵. Параметри наральника з Коломака внесено в таблицю поряд із черняхівськими наральниками типів ІА1, ІВ1, ІВ1 із Криничок, Пражова¹⁶. З таблиці видно, що наш екземпляр має більші розміри, ніж наральники із Загайкан. Стримби, Оселівки, Криничок, але за головними відношеннями він входить до групи ІВ1. Отвір на втулці мають наральники зі Слободищів¹⁷, Пражева¹⁸.

Вузькі наральники такого типу були поширені в Панонії, Дакії, Далмації¹⁹. Поряд з гончарним колом, ротаційними жорнами плуг із залізним наральни-

Головні параметри черняхівських наральників за Ю.О. Красновим у порівнянні з наральником з Коломака

Тип	Місце знахідки	Параметри, см				Головні відношення		
		a	d_1	d_2	l	a/d_1	a/d_2	a/l
ІА1	Волоське	13,5	7,8	7,8	7	1,7	1,7	1,9
ІА1	Тілігуло-Березанка	12	7	7	6,5	1,7	1,7	1,8
ІА1	Слободище	10	7	7	6	1,4	1,4	1,6
ІВ1	Загайкани	13	6,5	7,5	6	2	1,7	2,2
ІВ1	Стримба	13,2	6,2	7,5	6	2	1,8	2,2
ІВ1	Оселівка	16,5	8	8,5	7	2	1,9	2,4
ІВ1	Кринички	15,5	7,6	7,8	8	2	2	2
ІВ1	Пражев	19	8	9,5	9	2,4	2	2,1
ІВ1	Коломак	18,4	6,7	6,8	7	2,7	2,7	2,6

Примітка: a — загальна довжина; d_1 — середня ширина втулки; d_2 — найбільша ширина наконечника; l — довжина втулки.

ком належить до трьох головних досягнень черняхівського суспільства²⁰. І. Іоніце наводить 39 знахідок наральників на території черняхівської культури²¹. Б.В. Магомедов вважає, що тільки випадковістю можна пояснити відсутність знахідок наральників на черняхівських пам'ятках Дніпровського Лівобережжя у той час, коли вони є на пам'ятках київської культури²². З виходом цієї публікації наральники «з'являються» і на черняхівських пам'ятках на схід від Дніпра.

¹ Магомедов Б.В., Левада М.Е. Оружие черняховской культуры // МАИЭТ. — Симферополь, 1996. — Вып. 5. — С. 307.

² Журко А.И. Археологические разведки и раскопки на Сумщине в 1986—1988 гг. // Проблемы археологии Сумщины. — Сумы, 1989. — Табл. 14, 16.

³ Там же.

⁴ Магомедов Б.В., Левада М.Е. Указ. соч. — Рис. 5, 8.

⁵ Там же. — Рис. 5, 1—3, 12, 13.

⁶ Дьяченко А.Г. Работы Славянского отряда // АО 1976 г. — М., 1977. — С. 292.

⁷ Луцкевич І. Матеріали до карти поширення пам'яток культури полів поховань на території Харківської області // Археологія. — 1948. — 2. — С. 170—171. — Табл. 2, 10.

⁸ Хазанов А.М. Очерки военного дела сарматов. — М., 1971. — С. 51.

⁹ Мошкова М.Г. Позднесарматская культура // Степи европейской части СССР в позднесарматское время. — М., 1989. — С. 195—198.

¹⁰ Гороховский Е.Л. Кантемировские курганы на Полтавщине и проблема древностей раннегуннского периода на юге Восточной Европы // Охрана и использование памятников археологии Полтавщины. — Полтава, 1988. — С. 19.

¹¹ Левада М.Е. Военное дело населения лесостепи Восточной Европы в римское время // Тези доп. укр. делегації на VI Міжнар. конгр. слов'янської археології. — К., 1996. — С. 30.

¹² Лавров В.В. Восточное германцы в Приазовье в III—IV вв. н. э. // Stratum plus. — 2000. — № 4. — С. 339.

¹³ Амброз А.К. Фибулы юга европейской части СССР // САИ. — 1966. — Вып. Д1-30. — С. 73.

¹⁴ Левада М., Строкова Л. Находки южнскандинавского происхождения позднего римского времени в Северном Причерноморье // АБУ 1997—1998 гг. — К., 1999. — С. 28.

¹⁵ Краснов Ю.А. Древние и средневековые пахотные орудия Восточной Европы. — М., 1987. — С. 38—39.

¹⁶ Там же. — С. 203—205.

¹⁷ Там же. — Рис. 6, 1.

¹⁸ Гей О.А. Черняховская культура // Славяне и их соседи в конце I тыс. до н. э. — первой половине I тыс. н. э. — М., 1993. — Табл. 69, 30.

¹⁹ Магомедов Б. Черняховская культура. Проблема этноса. — Lublin, 2001. — С. 90.

²⁰ Гей О.А. Указ. соч. — С. 164.

²¹ Ionita I. Römische Einflüsse im Verbreitungsgebiet der Sontana-de Mureş — Cernjachov — Kultur // Arheologia Moldovei. — 1994. — N 17. — S. 109—116.

²² Магомедов Б. Указ. соч. — С. 89.

Одержано 02.02.2003

М.В. Любичев, В.В. Скірда, С.А. Усанов

ЖЕЛЕЗНЫЕ ПРЕДМЕТЫ ЧЕРНЯХОВСКОЙ КУЛЬТУРЫ ИЗ МУЗЕЯ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ СЛОБОДСКОЙ УКРАИНЫ

В публикации в научный оборот вводятся железные наральник и боевой топор из фондов музея. Они обнаружены соответственно на поселениях близ Коломака и Изюма (Оболонь 5). До этого в ареале черняховской культуры было известно 24 находки боевых топоров и 39 находок наральников. Железные наральники до сих пор не были известны на черняховских памятниках Днепроовского Левобережья.

M.V. Liubichev, V.V. Skirda, S.A. Usanov

IRON OBJECTS OF THE CHERNIAKHOV CULTURE FROM THE MUSEUM OF ARCHAEOLOGY AND ETHNOGRAPHY OF SLOBIDSKA UKRAINE

This publication is devoted to iron ploughshare and axe head from the collection of the Karazin National University Museum in Kharkiv. The objects were discovered on the settlements near Kolomak and Izyum (Obolon-5) respectively. Prior to this find, 24 iron axe heads and 39 ploughshares have been associated with the Cherniakhov culture by scholars. Iron ploughshares have never occurred on the Cherniakhov sites of the Dniper's left bank before.